

en bedanken hem voor de tijd die hij in zijn drukke bestaan ook wel anders had kunnen invullen. We fietsen weg en horen geen vogels boven ons. De dagen daarna zijn we vaak benieuwd naar wat Egbert Boekema gehoord zal hebben.

Met dank aan Egbert J. Boekema

Literatuur

Diverse publicaties van de hand van Egbert Boekema uit De Grauwe Gors (uit nummers tussen 2001 (nr. 4) en 2011 (nr. 1), o.a.:

Recensie Avifauna van Nederland I en II, 2001
(4)

Nachttrek boven Groningen, 2002 (3)

Zangactiviteit het jaar rond aan de stadsrand van Groningen deel 1 en 2, 2002 (4) en 2005 (2/3)

Het gebied: Schildmeer en omgeving, 2004 (2)

Het gebied: De Westerpolder bij Kolham, 2004
(2) en 2005 (1)

Het gebied: Friescheveen en Vennebroek, 2009
(1)

Vogeltrek op Rottumeroog in de jaren twintig, 2009 (3)

Lepelaars in de Lauwersmeer in 2009, 2010 (1)

De Blauwborst in de provincie Groningen in 2011

Guido Meeuwissen

Inleiding

De Blauwborst *Luscinia svecica cyaneola* (Witsterblauwborst) was de Vogel van het Jaar 2011 voor Avifauna Groningen, als opvolger van de Patrijs in 2010. In de eerste helft van de twintigste eeuw kwam de soort vrij algemeen voor, met name in de akkerbouwgebieden van Noord-Groningen (Boekema et al. 1983). Jac.P. Thijssen schrijft hierover in *het Vogeljaar* in 1942: "Ik zal nooit vergeten, hoe ik hem in de buurt van Noordpolderzijl heb zien zingen, zittend op een paaltje in een sloot langs een gerstakker." Door ontginningen en ruilverkavelingen werd zijn biotoop nagenoeg vernietigd, waardoor de populatie decennia lang is afgenomen. In de jaren zeventig was de soort nagenoeg verdwenen uit onze provincie. Vanaf begin jaren tachtig stijgt echter het broedvogelbestand in de Lauwersmeer explosief en vanaf de jaren negentig worden de vroegere broedgebieden in Groningen zelfs

geherkoloniseerd (Bijlsma et al. 2001). De *Vogelatlas van Groningen* (Van den Brink et al. 1992) schat het aantal Blauwborsten op vijftien paar. Tien jaar later blijkt volgens de *Atlas van de Nederlandse broedvogels* (Meijer 2002) dat er ruim 700 paar in de provincie hebben gebroed! Bij de keuze voor de Blauwborst hebben wij ons de vraag gesteld of de waargenomen opmars van deze soort in Groningen zich nog doorzet of dat er nu misschien sprake is van een afname.

Habitat

De Blauwborst komt in Groningen voor in moerasgebieden in de Lauwersmeer en de Dollard, in rietkragen en oeverzones langs meren zoals het Zuidlaardermeer, Foxholstermeer, Leekstermeer, Schildmeer en Hondshalstermeer, en in rietsloten in de akkerbouwgebieden (zowel op klei als zand) en tegenwoordig vooral ook in natuurbouw-

gebieden, vloeivelden, slibdepots en haven-terreinen. Ook broedt de Blauwborst later in het seizoen in graan- en koolzaadvelden, omgeven door verruigde sloot- en wegbermen. De Blauwborst nestelt op de grond en heeft hierbij een voorkeur voor rietruigtes aan het water van meren, plassen of kavelsloten. De soort is om die reden kwetsbaar voor grondpredatoren. Zelf zag de auteur eens een hermelijn fel jacht maken op jonge Blauwborsten op het slik van het Roodkeelplasje in de Lauwersmeer. Hoog opspringend trachtte de hermelijn de jongen uit het riet te plukken.

Voedsel wordt vaak gezocht op slijkige oevers en op kale plekken in de bodem. Dit verklaart de binding die de Blauwborst heeft met water en slik. Opgaande elementen zoals struiken en paaltjes zijn belangrijk als zang- en uitkijkpost.

In een geschikt broedgebied kan de Blauwborst van jaar tot jaar vrij snel in aantal toenemen. Om een voorbeeld te noemen: de Oosterpolder bij Haren, vroeger een eentonig veenweidelandschap, werd eind jaren negentig ingericht als natuurontwikkelingsgebied. Nadat de inrichting met de aanleg van plassen, sloten en kades met daarnaast een verruiging van de graslanden was voltooid, kwam het eerste paar in 2003 tot broeden, gevolgd door een toename van negen paartjes in 2011.

De waarnemingen

Met de waarnemingen die in 2011 zijn binnengekomen, kunnen we proberen aan te tonen hoe het er nu voor staat met de Blauwborst in Groningen.

Op de Avifaunasite werden 328 meldingen gemarkeerd op de kaart, op Waarneming.nl kwamen zelfs 521 meldingen binnen, samen goed voor 849 meldingen.

Na het opschonen van de dubbele waarnemingen en onbruikbare meldingen en na aftrek van 18 Drentse vogels zijn uiteindelijk 401 waarnemingen verwerkt.

Alle meldingen zijn vervolgens met de waarnemingsdatum ingetekend op 21 kaartjes van Google Maps, waardoor een beeld werd verkregen van de verspreiding over de gehele

provincie. Bij de verwerking van de meldingen is afgeweken van de Sovon-handleiding en zijn ook zingende mannetjes in de laatste week van maart meegenomen als potentiële broedvogel.

Blauwborsten zijn vroeg, ze keren als een van de eerste terug uit hun winterkwartier en beginnen direct met zang en het bezetten van een territorium. Blauwborsten zijn honkvast, ze kunnen jaar op jaar terugkeren naar hetzelfde territorium. De eerste zingende man, in de Eemshaven-Oost, werd reeds op 12 maart ingevoerd door Lex Tervelde. De laatste zingende man werd gehoord op 4 juli in Noorddijk bij Groningen door Luuk Punt. Opvallend was dat bepaalde Blauwborsten, meestal zingende mannetjes, in de provincie wekelijks en soms dagelijks werden vermeld door dezelfde waarnemer. De vogel van Garnwerd aan het Reitdiep bijvoorbeeld kwam regelmatig, vaak dagelijks op de site terecht en ook de paartjes langs de Vlinderbalg en het Jaap Deensgat in de Lauwersmeer kregen bijzonder veel aandacht. En passant of onderweg naar de kijkhut werden deze Blauwborsten door tientallen vogelaars genoteerd in het boekje.

Het eerste alarmgedrag van een Blauwborst hoorde Theo Bakker op 19 mei in Groningen-Buitenhof/Peizerhoven. Het eerste uitgevlogen jong werd door Frank Lanfermeijer op 20 mei vastgelegd in de Kropswolderbuitenpolder. Deze polder is momenteel het blauwborstgebied bij uitstek.

In de maanden mei, juni en juli werden in de gehele provincie voerende ouders en uitgevlogen jongen opgemerkt. De laatste juveniele vogel werd gezien door Paul Berg-huis in de Onlanden bij het Leekstermeer op 15 juli. Bij de meldingen op de Avifaunasite gaven de waarnemers in vijftig gevallen aan in welke vegetatie de Blauwborst voorkwam, de verdeling was als volgt: riet 33x, struiken 7x, pitrus 4x, graan 3x, stoppels 1x, aardappel 1x en koolzaad 1x.

Zoals verwacht dus het meest voorkomend in riet of rietkragen. Met het vorderen van het seizoen en het opkomen van het gewas werden zingende Blauwborsten ook gezien in koolzaad en eenmaal zingend in tarwe.

Verspreiding

Als we de markers op de verspreidingskaart bekijken, zien we dat de Blauwborst te- genwoordig algemeen voorkomt in vrijwel de gehele provincie. De meest noordelijke broedvogel is nog steeds de alom bekende Blauwborst bij de telpost Noordkaap in de Emmapolder. Deze broedt alweer enkele ja- ren in dezelfde sloot langs een aardappelveld. De sloot is karig begroeid met een smalle rietkraag, maar dit is kennelijk voldoende! De meest zuidelijke Blauwborst meldde Nico de Vries op 15 april in de vloeivelden bij Ter Apel. Door verdroging is daar nu nog maar één zangpost. Op de westgrens met Friesland zongen op 10 april twee mannetjes in de polder Bombay in Achtkarspelen. De meest oostelijke Blauwborsten zongen in de rietkragen bij de Kiekkaste in Nieuwe Statens- zyl en op dezelfde x-coördinaat een zingend mannetje in Bourtange.

Toevoeging van de 276 opgeschoonde waar- nemingen op Waarneming.nl maakt het beeld voor Groningen nog wat completer. Als we uitgaan van de ongeveer honderd 5x5 km-hokken in Groningen, dan lijkt het erop dat vrijwel alle atlashokken zijn bezet door de Blauwborst.

De mate van bezetting per atlashok verschilt echter sterk. Dit wordt in veel gevallen be- paald door de aanwezigheid van geschikte broedgebieden voor de Blauwborst.

Onderstaand een globaal overzichtje van de aantallen broedparen in aaneengesloten gebieden verspreid over de provincie, om even een indruk te krijgen:

1. Lauwersmeer Gronings deel, Westpolder, deel Reitdiep, Ulrum: 36
2. Julianapolder, Negenboerenpolder, Noord- polder en Lauwerpolder: 70
3. Onnerpolder (deels), Westerbroeksterm- adepolder, Kropswolderbuitenpolder: 38
4. Kardingse, Noorddijk, Zuidwolde: 20
5. Schildmeer, Hoeksmeer, Hondshalster- meer, industrieterrein Delfzijl, nabije akkers: 36
6. Veendam, Muntendam, Westerdiepster- dallen, Wildervanksterdallen, Meeden: 45

Leuke aantallen werden verder nog gemeld in de Oostpolder en gemaaid rietland in het Zuidlaardermeer (12 paar), de Oosterpolder in Haren (9), de Westerpolder bij Kolham (6), Woudbloem en Rijpema (9), Blijham de Gaast (5), Veenhuizerstukken (7), Rietfilter Laude (4) en de Breebaartpolder (6).

Witte plekken op de kaart

Op de verspreidingskaart van de Blauwborst in de *Atlas van de Nederlandse Broedvogels* (Meijer 2002) zien we een aantal onbezette atlashokken. Het lijkt erop dat ook in 2011 een deel van dezelfde atlashokken onbezet is gebleven. De beste vergelijking kan worden gemaakt per atlashok en niet per gebied, maar deze aantallen per atlashok zijn nog niet be- schikbaar. Onbezette atlashokken zijn vooral te vinden in de grootschalige akkerbouwge- bieden en graslanden op het Hoogeland in de rechthoek Uithuizermeeden, Roodeschool, Middelstum en Holwierde. Hetzelfde geldt voor het Reitdiepdal met graslanden op zware klei en een deel van het Zuidelijk-Wester- kwartier gevormd door de vierhoek Doezum, Tolbert, de Wilp en Zevenhuizen. Het ontbre- ken van rietsloten en ruigtes in de genoemde gebieden vormt kennelijk een belemmering voor de soort om zich hier te vestigen. Hoewel ik mij dat voor het coulisselandschap in het Westerkwartier moeilijk kan voorstellen. Een deel van de polders langs de Groninger Noordkust, namelijk de Julianapolder, de Negenboerenpolder, de Noordpolder en de Lauwerpolder, werd geteld door één vogelaar (Dick Veenendaal) en dit leverde flinke aan- tallen Blauwborsten op! Het resterende deel van de kustpolders en de polders in het Oldambt werden echter niet geteld door vogelaars. Frappant is verder het volledig ontbreken van de Blauwborst bij het Paterswoldsemeer en het Hoornsemeer. Dat zijn toch voor zowel de Blauwborst als de vogelaar erg aantrekkelijke gebieden! Ook in het natuurgebied Westerbroek werd nog geen Blauwborst geteld. Volgens oude gege- vens van H. Sikkema waren in de omgeving van Westerbroek 's zomers veel Blauwbor- sten aanwezig (dagboek J. de Jonge, 1919) (Boekema et al. 1983).

Voor- of achteruitgang?

Bekende vogelgebieden zoals de Lauwersmeer, Veenhuizerstukken, Westerdiepsterdallen, Wildervanksterdallen, Noorddijk en de natuurbouwpolders in het Zuidlaardermeergebied werden vrij intensief afgezocht op Blauwborsten. Dit gold ook voor veel natuurontwikkelingsgebieden verspreid over geheel Groningen. Zoals vermeld, de grootschalige landbouwgronden, waar de soort vooral in de rietsloten of in koolzaadvelden broedt, werden maar voor een deel onderzocht.

Met de verkregen resultaten is het onmogelijk een betrouwbare aantalschatting te maken voor 2011. Het totale aantal is zeker veel groter dan de gevonden 400 broedparen. De dichtheid aan Blauwborsten in grootschalige akkerbouwgebieden zou men kunnen meten door steekproefgewijs proefvlakken te tellen of de aantallen per kilometer rietsloot vast te leggen.

Toekomstperspectief

Het lijkt de Blauwborst nog steeds voor de wind te gaan in de Groningse akkers en natuurgebieden. Toch is de soort kwetsbaar omdat hij afhankelijk is van de overgangsfase van open moeras naar moerasbos. Deze successiefase blijft alleen aanwezig bij menselijk beheer of natuurlijke dynamiek. Verdroging en vegetatiesuccessie kunnen met name in de natuurontwikkelingsgebieden het leefgebied ongunstig beïnvloeden.

In de akkerbouwgebieden is de soort afhankelijk van de beschikbaarheid van overjarig riet in rietsloten. Extensief beheer van de rietsloten, zoals bepleit door de Vereniging voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer Wierde & Dijk, kan een enorme opleving betekenen van het blauwborstenbestand in agrarisch gebied. In de winter van 2009/2010 (met een langdurige sneeuwbedekking) werd veel overjarig riet platgeslagen in de kavelsloten van de Noord-Groningse kustpolders. Na het verloren gaan van dit broedbiotoop kwamen veel Blauwborsten in het volgende voorjaar niet tot broeden (Van 't Hoff 2011). De aanleg van akkerranden met een kruidenrijke vegetatie heeft zeker gezorgd voor een

flinke toename van het aantal Blauwborsten in Noord- en Oost-Groningen.

Dankwoord

Dank gaat uit naar iedereen die waarnemingen heeft ingestuurd. Het is onmogelijk om iedereen apart te vermelden, maar ik wil een uitzondering maken voor Ben Koks, Nico en Mark de Vries en Dietrich Meijer, die vaak tellingen doorgaven uit afgelegen natuurgebieden. Ook dank voor Dick Veenendaal, Emo Klunder, Frank Lanfermeijer en Jan Venema, die met een frequent bezoek aan bepaalde broedgebieden een belangrijke bijdrage leverden.

Literatuur

- Boekema, E.J., P. Glas en J.B. Hulscher 1983. *De vogels van de provincie Groningen. Groningen.*
- Bijlsma, R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen 2001. *Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2) GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.*
- Van den Brink, H., J. Furda, J. van Klinken & K. van Scharenburg 1992. *Vogelatlas van Groningen. Groningen.*
- van 't Hoff, J. 2010. *Oud riet in schouwsloten? Onderzoek naar het effect van twee extensieve onderhoudsvormen in schouwsloten op broedvogels. Verslag van het eerste onderzoeksjaar 2010. Rapport Wierde & Dijk, Leens.*
- Meijer, R. 2002. *Blauwborst Luscinia svecica. pp 346-347 in: SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Leiden.*
- Thijsse, Jac.P. 1942. *Het Vogeljaar Nederlandse Vogels in hun leven geschetst. Vijfde druk Uitgeverij A.G. Schoonderbeek, Laren.*

Guido Meeuwissen

E-mail: gbmeeuwissen@online.nl